

ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ Γ. ΚΟΡΡΕ
Τακτικού καθηγητοῦ
τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

Ἡ ΔΥΝΑΜΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ Ἡ ΣΥΜΒΟΛΗ ΑΥΤΩΝ Εἰς τὴν ΖΩΗΝ τοῦ ἔθνους *

Ὑψηλότατε,
Μακαριώτατε,
Κύριοι ὑπουργοί,
Κυρίες καὶ Κύριοι,

Ὅρθως καὶ δικαίως καὶ μεθ' ὑπερφηφείας τὸ ἔθνος πανηγυρίζει καὶ ἀξίως πᾶν τιμῇ καὶ γεραίρει τὴν σημερινὴν μεγάλην ἐθνικὴν ἐπέτειον, μετέχει δὲ τοῦ πανηγυρισμοῦ καὶ τὸ Ἑθνικὸν Πανεπιστήμιον, τὸ ἐκ μακρῆς παραδόσεως ταχθὲν τῶν τῆς φυλῆς ἱερῶν καὶ ὁσίων πιστὸς θεματοφύλαξ.

Ὅρθως δὲ καὶ δικαίως ὁ πανηγυρισμὸς τελεῖται μετὰ πολλῆς ἐπισημότητος καὶ τῆς ἐπιβαλλομένης λαμπρότητος, διότι καὶ ἡ ἀγομένη ἐπέτειος εἶναι τῶν ἐπισημοτάτων καὶ σημαντικωτάτων δι' αὐτὴν τὴν ζώην τοῦ ἔθνους.

Διότι ἂν κρίνηται σκόπιμος ἡ προβολὴ τῶν ἐπετειῶν ἀξιοσημειώτων γεγονότων, ὥς δυναμένη νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἀναζωπύρωσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, ἂν κρίνηται, ὅτι ἐπιβάλλεται αἱ ἐπέτειοι αὗται νὰ ὦσι βαθύτατα καὶ ζωηρότατα κεχαραγμένοι ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἔθνους, ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν πολιτῶν, ἔτι δὲ πλέον, ὅπως αἱ εἰκόνες σκηνῶν τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἀνανεῶνται καὶ ἐνισχύονται διὰ διαρκοῦς καὶ ἐντόνου προβολῆς τῶν ἐπετειῶν, εἶναι αὐτονόητον ὅτι εἶναι μεγίστη ἐθνικὴ ἀνάγκη, ὅπως ὁλως ἰδιαιτέρως προβάλλῃται ἐνώπιον τῶν ἑκάστοτε νέων γενεῶν ἡ σήμερον ἀγομένη μεγάλη ἐπέτειος, διότι ἀναγομένη εἰς ἀληθινὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους, καὶ εὐστόχως πᾶν συνδυασθεῖσα πρὸς μεγάλην τῆς χριστιανοσύνης ἐφορτὴν, καὶ ἐπομένως διττῶς περίλαμπρος, αἶτε εὐαγγελιζομένη ἅμα τὴν τοῦ Κυρίου Γέννησιν καὶ τὴν τῆς Ἑλλάδος ἀνάστασιν, ἀποβαίνει ἡ ἡμέρα ἡ κατ' ἐξοχὴν ἱκανὴ νὰ συνα-

* Λόγος ἐκφωνηθεὶς ἐντολῇ τῆς Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου ἐν τῇ Αἰθούσῃ τῶν τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῇ 25ῃ Μαρτίου 1960 ἐπὶ τῇ ἐθνικῇ ἐορτῇ.

γείρῃ εἰς ἐθνικὴν ἀνάτασιν διὰ τῆς ἀναπολήσεως καταπλησόντων ἄθλων, νὰ ἀναπτερῶσθαι ἐλπίδας καὶ ὄνειρα, νὰ προαγάγῃ εἰς φρονητισμὸν καὶ ἔξαρσιν, νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἐθνικὸν καθαρόμῃ, καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις, εἶναι ἡ ἡμέρα, ἥτις τὸ μὲν παρέχει τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸ Ἔθνος, ὅπως διαδηλώσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ καὶ ἀπονείμῃ τὸν ὀφειλόμενον δικαιοῦτατον φόρον τιμῆς πρὸς τοὺς μεγάλους ἥρωας ἐργάτας τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, δι' οὗ ἐπετεύχθη ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ἀναγέννησις τοῦ Γένους, τὸ δὲ συντελεῖ εἰς τὴν συντήρησιν καὶ διατήρησιν τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως, ἥς ἡ δύναμις ὑπῆρξε κατὰ τὸ παρελθόν, εἶναι σήμερον καὶ θὰ εἶναι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι ἡ σημαντικωτάτη τῶν δυνάμεων, ὧν ἔχει ἀνάγκην ἡ Φυλὴ διὰ νὰ ζήσῃ, ἐνῷ τέλος παρέχει εἰς ἡμᾶς ἀφορμὴν, ὅπως ἀντλήσωμεν νέα διδάγματα καὶ νέας δυνάμεις, καὶ μετὰ τούτων ἀποβλέψωμεν ἐλπίδων ἔμπλεοι πρὸς τὸ ἄδηλον καὶ ἀβέβαιον μέλλον.

Ἀνέκαθεν τὸ Πανεπιστήμιον, συνεχίζον κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν καὶ συμπληροῦν τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, συνισταμένην οὐχὶ μόνον εἰς τὸ νὰ παρασκευάξῃ ἐπιστήμονας, ἀλλ' ἐν ταύτῃ καὶ εἰς τὸ νὰ ἀναγορίπῃ ἐκάστοτε καὶ διατηρῇ ἄσβεστον τὸ πῦρ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ἑθνικῆς Ἰδέας, καὶ συγκαταῇ ἀκμαῖον καὶ ἀκλόνητον τὸ φρόνημα ἐν ταῖς καρδίαις τῶν Ἑλλήνων, διαφυλάττον δέ, ὥς ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ, διαυγεστέραν συνείδησιν τοῦ ἀφθάρτου καὶ ἀειζώου τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος, ἀναπεταννύει μεγάλας τὰς πύλας αὐτοῦ καὶ πανηγυρίζει ἀπὸ περιωπῆς ἐκάστοτε τὴν θεόδοτον ταύτην ἡμέραν, μνημονεῖον τῶν θριάμβων τῆς Φυλῆς καὶ λαμπρύνον τὴν μνήμην τῶν μεγατίμων τῆς ἐλευθερίας προμάχων.

Ἀλλὰ τῶν μὲν πολεμικῶν τῆς Φυλῆς θριάμβων καὶ τῶν ἀρετῶν τῶν ἰσοθέων τῆς ἐλευθερίας ὑπερασπιστῶν τὸ Ἔθνος ἔχει ἐναργεστάτην καὶ ζῶσαν εἰσέτι ἀντίληψιν· διότι οἱ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνες αὐτοῦ εἶναι ἀδιάλειπτοι, ὁ δὲ κατὰ τὸ 1821 ἀρξάμενος συνεχίζεται εἰσέτι κατὰ διαλειπούσας πράξεις μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, ἐνῷ ἡ τελευταία πράξις, μόνον πρὸς καιρὸν ἀνασταλεῖσα, ἐπὶ τῶν ὁρέων τῆς αἵματοβορέκτου Κύπρου, δεικνύει ὅτι ὁ ἀγὼν ἐκεῖνος εἶναι εἰσέτι ἐν ἑξελίξει, οἱ δὲ ἥρωες τῶν ἀγώνων τούτων « ἀνυπέρβλητον ἐν παντὶ λόγῳ καταλειποῦτες τὴν αὐτῶν ἀρετὴν » δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑμνηθῶσιν ἀξίως τῶν θυσιῶν αὐτῶν, διότι, ἵνα μνησθῶμεν τῶν λόγων τοῦ ἀρχαίου ρήτορος, « πᾶσιν ἀνθρώποις ὁ πᾶς χρόνος οὐχ ἱκανὸς λόγον ἶσον παρασκευάσαι τοῖς τούτων ἔργοις ».

Συγχορεῖται, διὰ ταῦτα, σήμερον, ἀντὶ τῶν ὀφειλομένων ἐπαίνων καὶ ἐγκωμίων εἰς ἐκείνους οὔτινες « ὑπεριδόντες τὴν ὑπάρχουσαν πᾶσιν ἔμφυτον τοῦ ζῆν ἐπιθυμίαν, τελευτήσαι καλῶς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἡβουλήθησαν », συγχορεῖται, λέγω, εἰς τὸ βῆμα τοῦτο σήμερον, νὰ μνησθῇ ἄλλων τῆς Φυλῆς θριάμβων καὶ νὰ λαμπρύνῃ τὴν μνήμην ἄλλων τοῦ μεγαλείου αὐτῆς ἐργατῶν, τοσοῦτ' ἄλλον, ὅσῳ καὶ οἱ θρίαμβοι οὗτοι εἶναι ἴσης σπουδαιότητος καὶ

ἴσον συνεβάλοντο εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν δόξαν τοῦ Ἑθνους, καὶ οἱ τούτων ἐργάται καὶ ἐβοήθησαν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἡρώων, συμβαλλόμενοι εἰς τὴν μείζονα ἀνάπτυξιν τῶν συνυπαρχουσῶν τῇ φύσει ἐκείνων ἀρετῶν, καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τῶν ὑπερόχων αὐτῶν δημιουργημάτων ἀμέσως καὶ σημαντικῶς ἐβοήθησαν εἰς τὴν προπαρασκευὴν καὶ εὐτυχὴ διεξαγωγὴν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος τοῦ 1821, ἀλλὰ καὶ κατέστησαν οὐχὶ ἀπλῶς δυνατὴν, ἀλλὰ καὶ εὐκόλον τὴν ἀξιοποίησιν τῶν θυσιῶν τῶν τῆς ἐλευθερίας προμάχων, συντελέσαντες εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς Ἑλλάδος, τὴν ὁποίαν ὠραματίσθησαν καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ἐθυσιάσθησαν ἐκεῖνοι.

Λέγω δὴ τοὺς ἐν τῷ πεδίῳ τῆς εἰρηνικῆς ἀμίλλης ἄθλους τῆς Φυλῆς, τοὺς ἐν τῷ πολιτιστικῷ στίβῳ θριάμβους αὐτῆς, τὰ ἀνυπέρβλητα ἐπιτεύγματα αὐτῆς ἐν τῇ σφαίρᾳ τοῦ ἑτέρου τῶν τοῦ ἀνθρωπίνου κόσμου στοιχείων, τοῦ πνεύματος, τὴν πρώτην κατ' ἀρχὴν καὶ ἀξίαν συμβολὴν αὐτῆς εἰς τὸν πανανθρώπινον πολιτισμόν, καὶ τοὺς θεῖους τῶν ἐπιτευγμάτων τούτων ἐργάτας, ἀπειραριθμοὺς καὶ ἐνδόξους καὶ τούτους, ὥς καὶ οἱ τῶν πολεμικῶν θριάμβων συντελεσταί, ἡ ἀπὸ τῶν θαυμασίων δημιουργημάτων τῶν ὁποίων δόξα, συμπληροῦσα τὴν δόξαν τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀθλησάντων, συναπαρτίζει μετ' ἐκείνης καὶ ὁλοκληροῖ καὶ λαμπρότατον καθιστᾷ τὸν φωτοστέφανον τῆς Ἑλλάδος, ὥς μπερὸς δημιουργοῦ « τῶν τε πρὸς τὸν πόλεμον κινδύνων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης κατασκευῆς, ἐν ᾗ κατοικοῦμεν καὶ μεθ' ἧς πολιτευόμεθα, καὶ δι' ἣν ζῆν δυνάμεθα », ὅπως εἶπεν ἔκκαλαι ὁ Ἰσοκράτης, διαπιστοῖ συνεῶς ἔκτοτε ὁ μακροβαίων τῆς Φυλῆς βίος, πιστεύει δὲ σήμερον σύμπασα ἡ ἀνθρωπότης.

Ἐπετέλεσαν δὲ τοὺς ἄθλους οἱ Ἕλληνες καὶ κατήγαγον τοὺς θριάμβους τούτους, μάλιστα διὰ τῆς καλλιεργίας τῶν γραμμάτων. Ἐπεδόθησαν δὲ εἰς ταῦτα καὶ ἐπέδωσαν τοσοῦτον εἰς τὴν θεραπείαν αὐτῶν, καὶ ἐδημιούργησαν τὰ ποικίλα εἶδη αὐτῶν, καὶ προήγαγον ταῦτα εἰς ἀνυπέρβλητον βαθμὸν τελειότητος, καὶ ἐπέτυχον δι' αὐτῶν ὅσα οὐδεὶς ἄλλος ἀρχαῖος λαός, διότι φερόμενοι φύσει πρὸς τὸ φιλομαθὲς καὶ τὸ ἰδεῶδες, ἀείποτε πρὸς τὴν πνευματικὴν προόδον ἀπέβλεψαν, καὶ οὐδέποτε τὸ φιλοχόρηματον, ἢ ἄλλη τις πρὸς τὰ ὕλικά ἀγαθὰ διάθεσις, παρέσυρεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς τοῦ λογίου εἰς τὴν τοῦ κερδῶν θεοῦ λατρείαν.

Ἡ ἔσχατος δ' εὐδοκίμησις τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ πεδίῳ τῶν γραμμάτων, εὐλόγως διήγειρε τὴν περιεργίαν καὶ παρεκίνησεν εἰς ἀναζήτησιν τῶν αἰτίων τῆς τε δημιουργίας καὶ τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι. Καὶ ἐν τῇ ἀναζητήσει ταύτῃ τινὲς μὲν ἀφορμώμενοι ἀπὸ παρατηρήσεων τοῦ Ἱπποκράτους καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων περὶ τῆς ἐπὶ τὴν διάνοιαν ἐπιδράσεως τῆς φύσεως ἀπέδωσαν τὴν ἀνθισιν τῶν γραμμάτων εἰς τὸ εὐκραὲς τοῦ κλίματος τοῦ Ἑλληνικοῦ, ἐν ᾧ ἄλλοι τὸ φιλελεύθερον τῶν πολιτευμάτων καὶ ἄλλοι τὴν θρησκείαν ἐπίστευσαν ὥς κύριον αἴτιον τῆς πλουσίας καὶ ὑπερόχου παραγωγῆς τῶν Ἑλλήνων ἐν τοῖς γράμμασιν.

Καὶ ἀσφαλῶς δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν τὴν εὐεργετικὴν τῆς φύσεως ἐπίδρασιν, διότι θὰ ἀνωμολογοῦμεν ἀδυναμίαν κατανόησεως τῶν ὑπερόχων αὐτῆς περιγραφῶν ἐν τε τῷ ἔπει καὶ τῇ τραγωδίᾳ, μαρτυρουσῶν ὅτι καὶ ὁ Ὅμηρος καὶ οἱ ἄλλοι ποιηταί, μάλιστα δὲ τῶν τραγικῶν ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης, προφανῶς καταθελχθέντες ὑπὸ τῶν ποικίλων καὶ ὥραιων εἰκόνων αὐτῆς καὶ ἐμελέτησαν καὶ ἠγάπησαν τὴν φύσιν, ὅπως δὲν δυνάμεθα νὰ ἀγνοήσωμεν, ὅτι καὶ ὑπὸ τὰς τρεῖς μορφὰς πολιτευμάτων, ὕφ' ἃς ἔζησαν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τῶν ἡπίων ὀμηρικῶν ἀνάκτων μέχρι τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἔλλειπει καὶ ὁ αὐστηρὸς δεσποτισμὸς τῆς Ἀσίας καὶ τὸ οὐχ ἦντον περιοριστικὸν τῆς ἐλευθερίας Ἱερατεῖον τῆς Αἰγύπτου, οἱ Ἕλληνες ἀνέπτυξαν τὰ μέγιστα τὰ γράμματα, μάλιστα δ' ἐν τῇ περιόδῳ τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀνήγαγον εἰς ἀνυπέρβλητον ὕψος τὴν τε ρητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, οὕτε τέλος δυνάμεθα νὰ μὴ δεχθῶμεν, ὅτι καὶ ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, διὰ τῆς παροχῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας εἰς τε τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς καλλιτέχνας, ὅπως εἰκονίζωσι τοὺς θεοὺς κατὰ τὸ δοκοῦν, συντέλεσε καὶ αὕτη σημαντικῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν γραμμάτων καὶ τῆς καλλιτεχνίας. Ἀλλ' ὑπὲρ πάντας τοὺς ἀναμφισβητήτου ἀξίας καὶ συμβολῆς συντελεστὰς τούτους, κυριώτατα ἐβοήθησεν εἰς τὴν πρόοδον τῶν γραμμάτων ἡ ἰδίᾳ τῶν Ἑλλήνων φύσις, προφανῶς προνομιοῦχος, διακρινομένη διὰ τὴν ἔξοχον νοημοσύνην καὶ τὴν πρὸς μάθησιν ἔφεσιν.

Πότε ἤρξαντο καλλιεργοῦντες οἱ Ἕλληνες τὰ γράμματα εἶναι ἄγνωστον εἰσέτι, μετ' εὐλόγου δ' ἀδημονίας ἀναμένομεν τῶν πλακῶν τῆς Κνωσοῦ, τῶν Μυκηναίων καὶ τῆς Πύλου τὴν τελείαν ἀνάγνωσιν, ἐξ ἧς πολλὰ προσδοκῶμεν ὅτι θὰ διδαχθῶμεν, ἂν μὴ περὶ τῆς πρώτης τῶν γραμμάτων ἀρχῆς, πάντως περὶ τῆς γραμματικῆς παρασκευῆς, ἣτις πρέπει νὰ προηγήθῃ τῶν παλαιωτάτων σφζομένων δημιουργημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, τῶν τελειωτάτων ὀμηρικῶν ποιημάτων, ἅτινα εἶναι μὲν τὰ παλαιότατα σφζόμενα μνημεῖα καλλιεργημένου ἐντέχνου λόγου, δὲν δύνανται ὅμως νὰ εἶναι καὶ τὰ πρῶτα. Ὅπως δὴποτε τὸν 10^{ον} περίπου π.Χ. αἰῶνα ἔχει δημιουργηθῇ ἐν Ἑλλάδι μία θαυμασίως πλουσία καὶ ἐπίσης θαυμασίως ὀργανωμένη γλῶσσα, ἣτις διὰ μεγίστου πλούτου λέξεων, διὰ θαυμασίας ποικιλίας τύπων, διὰ φράσεως πλαστικῆς, δι' εὐφωνίας κατακυλούσης καὶ διὰ γλαφυρῶν μετρικῶν σχημάτων καταγοητευόντων, ἐξασφαλίζει πρὸς τῇ λεπτότητι καὶ τῇ χάριτι ἐκφράσεως καὶ καταπλήσσοσαν ἀκριβολογίαν καὶ σαφήνειαν, εἰς τὰ δημιουργήματα δὲ τῶν ἔφ' ἑξῆς αἰώνων παρακολουθοῦμεν συνεχῶς τε καὶ εὐχερῶς τὴν ἐξέλιξιν τῶν γραμμάτων ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν διαφόρων εἰδῶν αὐτῶν.

Ἐκαλλιεργήθη δὲ τὸ πρῶτον ἡ ποίησις, ἡ ὀρθῶς νομιζομένη «πρεσβυτάτη καὶ εὐγενεστάτη τροφὸς πασῶν τῶν ἄλλων τεχνῶν», ἀνεπτύχθησαν πρῶτα τῆς ποιήσεως γένη ἡ ἐπικὴ καὶ ἡ λυρική ποίησις, καὶ προηγήθη ἡ τοῦ ἔπους ἀνάπτυξις, διότι τοῦτο ἀποβλέπον εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ἑξωτερικοῦ

κόσμου ἦτο εὐκολώτερον νὰ ἀναπτυχθῇ, ἢ ἡ λυρική ποίησις, ἥτις ἀποβλέπει εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον, ἢ κατανόησις τοῦ ὁποίου εἶναι δυσχερής.

Καὶ ἀνεδείχθησαν ποιηταὶ μέγιστοι εἰς τε τὰ εἶδη τοῦ ἔπους καὶ τὰς ποιήκας μορφὰς τοῦ μέλους καὶ ἐποιήθησαν ποιήματα, ἅτινα ἤδη ἔκτοτε καὶ συνεκίνησαν καὶ ἐγοήτευσαν, καὶ πρὸ πάντων εἰσέδυσαν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ μετὰ δυνάμεως ζωηρῶς ἐπέδρασαν ἐπ' αὐτήν.

Ὁ εἰς αἰὼν ἀποτελεῖ σταθμὸν σημαντικὸν διὰ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν συμβολὴν αὐτῶν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῶν Περσικῶν πολέμων καὶ τῶν ἐκ τούτων κινδύνων καὶ ταλαιπωριῶν, προάγεται μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἡ ἰδέα τῆς συνενώσεως εἰς μέγα Ἑλληνικὸν Ἔθνος. Ὁ πόθος οὗτος φαίνεται σαφῶς ἐκδηλούμενος ἐκτὸς τοῦ πολιτικοῦ κυρίως εἰς τὸν πνευματικὸν τομέα τῆς ζωῆς αὐτῶν. Διότι αἱ κατὰ τόπους λαλούμεναι διάλεκτοι συντήκονται εἰς κοινὴν γλῶσσαν τὴν ἄττικὴν, ἡ δωρική καὶ ἡ ἰωνική φιλοσοφία ἀναμειγνύονται καὶ παράγουσι τὴν Σωκρατικὴν φιλοσοφίαν, ἥτις ἔπειτα διὰ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους παρασκευάζει τὸ ἔδαφος καὶ προοδοποιεῖ τὸν Χριστιανισμόν, ἡ δὲ ἐπική καὶ λυρική ποίησις συμπλέκονται εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ γνησιωτέρου ἀλλὰ καὶ σημαντικωτέρου ἐπιτεύγματος τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, τῆς θείας τραγῳδίας.

Τότε αἱ Ἀθῆναι διὰ τὴν μεγάλην συμβολὴν αὐτῶν εἰς τὰς κατὰ Περσῶν νίκας κατακτῶσι μετὰ τῆς πολιτικῆς καὶ τὴν πνευματικὴν τῆς Ἑλλάδος ἡγεμονίαν, ἐπιδίδουσιν εἰς μέγιστον βαθμὸν τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι, τὸ δαιμόνιον, κατὰ τὸν Πίνδαρον, ποτλίεθρον ἀποβαίνει τὸ κέντρον τῆς Ἑλληνικῆς διανοήσεως καὶ παιδείας, καθίσταται τῆς Ἑλλάδος παιδευσις, ὅπως εἶπεν ὁ Ὀλύμπιος Περικλῆς, ὑπερέβαλε δὲ τοσοῦτον τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κατὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὸν λόγον, ὥστε, ὡς εἶπεν ὁ Ἰσοκράτης, *«οἱ ταύτης μαθηταὶ τῶν ἄλλων διδάσκαλοι γέγονασιν, καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίηκε μηκέτι τοῦ γένους ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλλον Ἑλλήνας καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδείας τῆς Ἑλληνικῆς, ἢ τοὺς τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας»*.

Τότε διὰ νόμου καθιεροῦται ἡ ἐν τοῖς Παναθηναίοις ἀπαγγελία τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων καὶ εἰσάγεται ἡ διδασκαλία αὐτῶν εἰς τὰ Σχολεῖα, καταδεικνυομένου οὕτως, ὅτι μετὰ τὴν συγκέντρωσιν καὶ τὴν διάταξιν τούτων ὑπὸ τῆς προηγουμένης γενεᾶς τῶν Πεισιστρατιδῶν, οἱ Ἕλληνες εἶχον ἤδη ἀποκτήσει συνειδήσιν τῆς μεγάλης ἀξίας τῶν ἔργων τοῦ μεγίστου τῶν ποιητῶν, καὶ ἐπίστευον, ὅτι ἐκ τούτων πολλὰ δύνανται νὰ πορισθῶσιν ὠφελήματα, πρὸ πάντων δὲ διέκριναν ὅτι σφυρηλατοῦσι τὴν ἰδέαν τῆς πανελληνίου ἐνότητος, καὶ ἔταξαν ἤδη ἔκτοτε ταῦτα θεμέλιον τῆς Ἑλληνικῆς παιδείως, διὰ τὰ καταστήσωσι τὸν μὲν Ὀμηρον ἀληθινὸν Ἑθναγόν, τὰ δὲ ποιήματα αὐτοῦ χρηπὶδα τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Τότε ἐκτὸς τοῦ Ὀμήρου εἰσάγονται εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν πρὸς τοῖς ἄλλοις

παλαιοὶ δημιουργήμασι καὶ τὰ ποιήματα τοῦ πατρὸς τῆς γυναικῆς ποιήσεως, τὰ παρέχοντα σοφὰ τῇ ἀληθείᾳ διδάγματα περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, περὶ πολιτείας καὶ πολιτῶν, περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν, περὶ τῆς ἀξίας τῆς μορφώσεως καὶ τοῦ ἀρίστου τρόπου τῆς παιδεύσεως, καὶ τότε, τέλος, παρουσιάζεται ἡ ἀξιολογωτέρα ἀπόδειξις τῆς συνειδήσεως, ἣν ἔσχον οἱ Ἕλληνες περὶ τῆς ἀξίας τῶν γραμμάτων, διὰ τῆς ἐκδηλώσεως ζωηροτάτου διαφέροντος πρὸς μελέτην καὶ σπουδὴν καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῶν, δι' οὗ ἐτέθησαν αἱ πρῶται βάσεις τῶν φιλολογικῶν μελετῶν.

Ὡστε ἔκτοτε ἤδη οἱ Ἕλληνες ἀντελήφθησαν τὴν μεγάλην ἀξίαν, μάλιστα δ' ὅμως τὴν ἐθνοποιὸν δύναμιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ βεβαίως ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὸ μέλλον τῆς Φυλῆς, οὐχὶ τυχαίως προσέδοσαν τοιοῦτον περιεχόμενον εἰς τὴν παιδείαν τοῦ ἔθνους. Οἱ Ἕλληνες δὴλα δὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀποβλέποντες εἰς τὸν καταρτισμὸν προγράμματος ἐθνικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐπιζητοῦντες νὰ ἐπιτύχωσιν ὅ,τι σύμφωνον ὦν πρὸς τὴν φύσιν τῆς χώρας καὶ τὸν χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων ἤθελεν εἶναι οὐσιαστικῶς σύμφωρον καὶ εἰς πρόδοον καὶ εὐδοκίμησιν τοῦ Γένους συντελεστικόν, ἐμέτρησαν, ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, καὶ ἐστάθησαν μετὰ τῆς προσηκούσης ἀκριβείας καὶ σοβαρότητος τὰ πράγματα τὰ Ἑλληνικά, καὶ ἐν τῇ ἐκτιμῇ αὐτῶν τῶν πραγμάτων καθώρισαν τῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς ἐθνικῆς τὸ πρόγραμμα.

Ὑπελόγισαν δὴλα δὴ τὰς πλουτοπαραγωγικὰς ἱκανότητας καὶ καθ' ὅλου εἰπεῖν τὰς οικονομικὰς δυνατότητας τῆς Ἑλλάδος, τῶν ὁποίων εἶχον σαφεστάτην ἀντίληψιν, ὡς μανθάνομεν παρὰ τοῦ Ἡροδότου, ὅστις ἀκριβῶς τότε ἀποφαίνεται τὴν περιφημον ἐκείνην ῥῆσιν: «τῇ Ἑλλάδι ἀείκοτε σύντροφος ἢ πενίη», συνυπελόγισαν καὶ ὅσα μέχρι τότε εἶχεν ἐπιτελέσει ἡ Φυλὴ, ἐξήτασαν ποῦ ὤφείλοντο καὶ διὰ τίνων μέσων καὶ δυνάμεων ἐπετεύχθησαν ταῦτα, συνήγαγον ἐκ τῆς ἐξετάσεως αὐτῆς, ὅτι τὸ μέλλον τοῦ Γένους ἐξαρτᾶται κυρίως εἰπεῖν ἐκ τῆς ἐκπολιτιστικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, καὶ ἀπέβλεψαν πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῆς, κρίναντες ὅτι μέσα πρὸς τοῦτο εἶναι κυρίως ἡ καλλιέργεια τῶν γραμμάτων καὶ δι' αὐτῆς ἡ θεραπεία τοῦ πνεύματος.

Καὶ οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ, ὅτι αἱ θεθεῖσαι ἀρχαὶ ἐν τῇ ἐκπαιδεύσει τῶν χρόνων ἐκείνων δὲν συνεβάλοντο εἰς τὴν πρόοδον ἢ ὅτι παρεκώλυσαν αὐτήν. Διότι ὅ,τι ἐπακολουθεῖ δὲν ἀποτελεῖ ἀπλὴν πρόοδον, ἀλλ' αὐτόχρημα θαῦμα ἀληθινόν.

Διότι δὲν ἐπιτυγχάνεται μόνον ἡ εἰς ἀνυπέρβλητον βαθμὸν τελειότητος ἀνάπτυξις τῶν διαφορῶν εἰδῶν τῶν γραμμάτων, τῶν μορφῶν τῆς τέχνης, καὶ τῆς θείας φιλοσοφίας, ἥτις διὰ τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους σχεδὸν εἰπεῖν ἀπεκάλυψε τὴν περὶ θεοῦ ἀλήθειαν, ἀλλὰ καί, ὅπερ καὶ σπουδαιότερον καὶ μᾶλλον διαφέρων, ἐδημιουργήθησαν αἱ ἀείζωοι ἀρχαὶ καὶ ἀξίαι, αἵτινες ἔκτοτε διέπουσιν ἀδιαλείπτως τὴν ζωὴν καὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς ἄλλης ἀνθρωπότητος, ἐθεσπίσθησαν οἱ θεῖοι νόμοι,

οἵτινες ξεσφαλίζουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον βίον κοινωνικὸν καὶ προάγοντα εἰς εὐδαιμονίαν, καὶ τέλος ὑπετυπώθη σύστημα ὁμοειδῶν ἡθικῶν ἰδεῶν, ὑπὸ τοῦ ὁποίου ἄγεται ἕκτοτε καὶ διὰ παντὸς τοῦ βίου αὐτοῦ τὸ Γένος τὸ Ἑλληνικόν, καὶ ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν θὰ ἡδύνατο νὰ γίνη λόγος οὔτε περὶ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, οὔτε περὶ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, καθ' ὅλου δ' εἰπεῖν διὰ τῆς παιδείας ἐκείνης οἱ Ἑλληνες ἀπέβησαν αἰῶνιοι διδάσκαλοι τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ.

Δὲν ἐπέδρασαν δὲ μόνον ἐπὶ τοὺς Ἑλληνας οἱ μεγάλοι θησαυροὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ξένους λαοὺς ἄλλης ἢ οἱ Ἑλληνες φύσεως. Οἱ λαοὶ λ.χ. τῆς Ἀσίας μέχρι τῆς Ἰνδικῆς, εἰς ἣν ἤγαγε τοὺς Ἑλληνας νικηφόρους δὲ Βασιλεῖς Ἀλέξανδρος ὡς ἀρχιστράτηγος αὐτῶν, ἐδέχθησαν ζωηράν καὶ εὐεργετικὴν τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν. Διότι ὁ Ἀλέξανδρος καταλύσας τὴν Περσικὴν ἀρχήν, καὶ ἰδρύσας πολλὰς μεγάλας πόλεις ἐν Ἀσίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ, ἐγκαθίδρυσεν ἐκεῖ Ἑλληνικὸν πολιτισμόν, οὔτινος σπουδαῖα κέντρα ἀπέβησαν αἱ πρωτεύουσαι τῶν κρατῶν, αἵτινα συνέστησαν ὕστερον, διαμερισθείσης τῆς ἀρχῆς ὑπὸ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Αἱ πόλεις αὗται κατέστησαν ἐστίαί Ἑλληνικῆς ἡμερώσεως καὶ παιδείας, ἐξ ὧν ἐξεπέμφθη ἡ Ἑλληνικὴ διανόησις εἰς νέους βαρβάρους λαοὺς, συντελέσασα εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν πρόοδον τῶν ἐπιστημῶν, μάλιστα δὲ τῆς φυσικῆς, τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς γεωγραφίας.

Ἀλλ' ἔτι ζωηρότερον ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων οἱ ἀπὸ δυσμῶν ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐπιφανέντες Ρωμαῖοι.

Οὗτοι παραλαβόντες παρὰ τῶν ἐν κάτω Ἰταλίᾳ Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν πολλὰ στοιχεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ εἰτα νικῆσαντες πολεμικῶς καὶ ὑποτάξαντες πολιτικῶς τοὺς Ἑλληνας, ἡγήθησαν ἐν τέλει ὑπ' αὐτῶν πνευματικῶς καὶ πολιτιστικῶς.

Ἀλλ' ἡ Ἑλλάς καὶ ὑποταγείσα διατηρεῖ ἀναμφισβήτητον ὑπεροχὴν καὶ ἐξακολουθεῖ ζῶσα βίον Ἑλληνικόν. Ἡ πόλις τῆς Παλλάδος παραμένει ἡ ἕδρα τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, παρ' αὐτὴν δ' ἀκμάζουσι λαμπραὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐστίαί, ἡ Ρόδος, ἡ Ἀλεξάνδρεια καὶ πολλαὶ πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Οἱ Ρωμαῖοι εὐγενεῖς φιλοτιμοῦνται νὰ τύχωσιν αὐτοὶ καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν Ἑλληνικῆς μορφώσεως, οἱ Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες καλοῦσι περὶ αὐτοὺς ἐπιφανεῖς Ἑλληνας ποιητάς, φιλοσόφους καὶ ρήτορας, τινες δὲ καὶ ἐπὶ μακρὸν διατρίβουσιν ἐν Ἑλλάδι, ἡ Ρώμη λαμβάνει ἐπὶ μᾶλλον Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, ἐνῶ αὐτοὶ οἱ Ρωμαῖοι ζηλοῦσι νὰ ἀποκαλῶσιν αὐτὴν *urbem graecam*, πόλιν Ἑλληνικὴν.

Ἀπέβη δὲ ἡ μεγάλη αὕτη ἐπὶ τοὺς Ρωμαίους ἐπίδρασις τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων σωστικὴ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Διότι δι' αὐτῆς ἐδημιουργήθη ἐν αὐτῇ τῇ κραταιᾷ Ρωμαϊκῇ Αὐτοκρατορίᾳ δύναμις Ἑλληνικὴ, ἥτις διατηρήσασα τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα καὶ τὸν Ἑλληνικὸν καθόλου πολιτισμόν, καὶ

προσαρμόσασα τοῦτον πρὸς τὴν νέαν κοινωνικὴν κατάστασιν, ἣν φέρει ἐν τῷ κόσμῳ ὁ Χριστιανισμός, ἠδυνήθη μετὰ τὴν ἀναπύρετον πτώσιν τῶν Ρωμαίων νὰ ὑποστηρίξῃ ἀποτελεσματικῶς καὶ νὰ σώσῃ τὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης ἀπὸ βεβαίου ἐκβαρβαρισμοῦ.

Εἰς τὸ ἐκ τῆς μεγάλης Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας διαμορφωθὲν νέον τοῦτο Ἑλληνικὸν κράτος, ἡ θεία πρόνοια ἐπεφύλασσε τὸν ζηλευτὸν κλῆρον, ἵνα ὡς Ἑλληνικὴ δύναμις ὑποδεχθῇ τὴν νέαν ἀληθινὴν θρησκείαν, εἰς ἣν ἐκπαλαί ἤδη εἶχε παρασκευάσει διὰ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἰδίᾳ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τὸ ἔδαφος.

Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα γίνεται φορεὺς τῆς νέας τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας, τῆς καταλυοῦσης τὴν πολυθειάν καὶ καθαιρούσης τοὺς φραγμοὺς τοὺς χωρίζοντας τοὺς λαοὺς, τῆς ἐξαλειφούσης τὴν διαίρεσιν τῶν ἀνθρώπων εἰς ἐλευθέρους καὶ δούλους, καὶ διδασκούσης τὴν ἀγάπην πρὸς πάντα ἄνθρωπον, καὶ πρὸς φίλον καὶ πρὸς ἐχθρόν, ἐνῶ ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἡ τὴν ἀλήθειαν ζητοῦσα, εὐρίσκει αὐτὴν ἐν τῇ νέᾳ θρησκείᾳ καὶ ἀσμένως ἀσπάζεται αὐτήν.

Εἰς τὴν νέαν θρησκείαν καὶ τὸν μετ' αὐτῆς γεννώμενον νέον κόσμον, συνυπάρχουσι δύο στοιχεῖα, τὸ τοῦ παλαιοῦ κόσμου, τὸ Ἑλληνικόν, καὶ τὸ τοῦ νέου, τὸ Χριστιανικόν. Τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα μὴ ἀντιτιθέμενα, ἀλλὰ συμφωνοῦντα πρὸς ἄλληλα, συνάπτονται ἀδιασπάστως καὶ ἀποτελοῦσιν ἕκτοτε τὴν ψυχὴν τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ κόσμου, τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ.

Καὶ εἰς τοῦ νέου τούτου Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ τὸν μακρότατον βίον καὶ τὴν ὑψίστην ἀκμὴν καὶ δόξαν, οὐ μικρὸν συνεβάλοντο τὰ γράμματα τὰ Ἑλληνικά. Ἐπιμαρτυροῦσι δὲ περὶ τούτου μάλιστα πάντων οἱ τρεῖς θεόπνευστοι μεγάλοι Ἱεράρχαι, οἱ ἐν αὐτοῖς ἐκτραφέντες καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῶν διακηρύξαντες, ἀλλὰ καὶ βεβαιοῦσιν ἄλλα τε πολλὰ καὶ τὸ ζωηρὸν διαφέρον, ὅπερ καὶ ἄλλοι ἔξοχοι ἄνδρες μάλιστα δὲ λαμπροὶ τοῦ νέου κράτους ἡγεμόνες ὑπὲρ τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν καὶ τῆς διασώσεως τῶν θησαυρῶν αὐτῶν ἐπεδείξαντο.

Διὰ τοῦ διαφέροντος τούτου ἡ μεγαλάνυμος τῆς αὐτοκρατορίας πρωτεύουσα, ἡ θεοφύλακτος βασιλεὺς τῶν πόλεων, ἀπέβη ἡ νέα τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ κόσμου ἐστία, ἀφ' ἧς τοῦ νέου Ἑλληνοχριστιανικοῦ πνεύματος τὸ φῶς ἐπὶ πάντα τὸν κόσμον ἐξεπέμφθη. Καὶ κατηύγαγε λαμπρὸν καὶ ἐφώτισε τὸν νοῦν, καὶ εἰσέδυσεν εἰς τὰς ψυχὰς καὶ τὰς καρδίας οὐ μόνον τῶν Ἑλλήνων ἀλλὰ καὶ πολλῶν ξένων, καὶ προσείλκυσε τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀγάπην αὐτῶν, πρὸς τε τὰ Ἑλληνικά γράμματα καὶ πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Καὶ ὅπως παλαιότερον εἰς τὰς Ἀθήνας, συνάγονται τῶρα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πολυάριθμοι ξένοι, νέοι Ἀρμένιοι καὶ Σύριοι καὶ Ἀραβες, οἵτινες μετ' ἀκραιφνοῦς ζήλου ἐπιδίδονται εἰς τὴν σπουδὴν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τὴν μετάφρασιν εἰς τὰς γλώσσας αὐτῶν ἐθνικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων.

Αἱ μεταφράσεις αὗται, ἰδίως δὲ αἱ ὑπὸ τῶν Ἀράβων γενόμεναι τῶν

ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, διὰ τῶν μεγάλων ἀραβικῶν κατακτήσεων διεδόθησαν ἀπὸ τῶν χωρῶν τῆς Ἀνατολῆς μέχρι τῆς Ἰσπανίας, καὶ μεταλαμβάνουσιν ἐκείσε τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν.

Ἀλλ' ἐπέπρωτο ἡ τοσοῦτον ἀναπτυχθεῖσα καὶ τοσαύτας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πεπολιτισμένην ἀνθρωπότητα προσενεγκοῦσα Ἑλληνικὴ Μεσαιωνικὴ Αὐτοκρατορία, νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἕνα νέον φοβερὸν ἐχθρόν, πολλῶν φοβερώτερον τῶν παλαιῶν Ρωμαίων, τὸ ἐν Ἀνατολῇ συστάν μέγα Τουρκικὸν Κράτος. Οἱ Τοῦρκοι, λαὸς νέος καὶ ἀκμάζων, ἐπιβάλλονται τοῦ κεκμηκότος ἔνεκα μακροχρονίων σκληρῶν ἀγώνων πρὸς ποικίλας βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς Ἑλληνισμοῦ, καὶ γίνονται κύριοι τῆς τε βασιλευούσης καὶ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν. Οἱ λόγοι τοῦ Ἐθνους φεύγοντες τὸν φοβερὸν δυνάστην ἐγκαταλείπουν τὴν προσφιλεῖ πατρίδα καὶ προσφεύγουσιν εἰς τὴν Δύσιν, εἰς ἣν καὶ μεταλαμβάνουσιν τὸ Ἑλληνικὸν φῶς, ἐνῶ σκότος καὶ ἀπαιδευσία ἐπικρατοῦσιν εἰς τὴν δουλεύουσαν Ἑλλάδα, ἥτις παρὰ ταῦτα ἀπὸ τῆς ἐπομένης τῆς ὑποδουλώσεως αὐτῆς, ἤρξατο προσπαθοῦσα νὰ ἀποτινάξῃ τὸν δυσβάστακτον τῆς δουλείας ζυγόν. Ὁ ἀείμνηστος Διονύσιος Θερειανὸς ἀναφερόμενος εἰς τὸ ἔργον τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας λέγει μεταξὺ ἄλλων. « *Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία κατώρθωσε τρία μεγάλα καὶ ἐπιφανῆ ἀθλήματα. Ἐν πρώτοις ἐθεράπευσε καὶ διέσωσεν ἐπ' αἰῶνας τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, εἴτα δὲ κατὰ τὰς ἐσχάτας καὶ ὀδυνηροτάτας τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς βίου ἡμέρας παρέδωκεν εἰς τὰ Ἑσπερία Ἐθνη τὴν λαμπάδα τῆς Ἑλληνικῆς ἡμερώσεως, τελευταῖον δὲ γενναίως πεσοῦσα, ἐγένετο παραίτιος νὰ ἀναδημιουργηθῇ τῶν Ἑλλήνων ἡ Ἐθνικὴ συνείδησις. Τὰ ζώπυρα τῆς τῶν γραμμάτων ἀναγεννήσεως ἐκομίσθησαν εἰς τὴν Ἑσπερίαν πρὸ αὐτῆς τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου, ἀκριβῶς δ' εἰπεῖν οἱ μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν διασπαρέντες φυγάδες, ἦσαν μᾶλλον τελειουργοὶ ἢ εἰσηγηταὶ τῆς πνευματικῆς ταύτης ἀναγεννήσεως, ἥτις ἤρξατο ἀμυδρῶς μὲν ἐπὶ Πειράρχου καὶ Βοκκαλίου, διέλαμψε δ' ἐπὶ Μανουὴλ Χρυσολωρᾷ καὶ Γεωργίου Πλήθωνος »¹.*

Ἐπηκολούθησαν αἰῶνες βαρείας καὶ δυσβάστακτου δουλείας, ἥς τὰ δεινὰ ἐπηύξανεν τὸ ἀπολίτιστον καὶ ἀμαθὲς καὶ ἐκ τούτου τὸ βάρβαρον τοῦ δυνάστου. Οὐδεὶς ἄλλος λαὸς ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ ἀντέσχεν εἰς τόσον μακρὰν καὶ τόσον στυγνὴν δουλείαν. Μόνος ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς καὶ ἀντέσχε καὶ διετήρησε δυνάμεις, αἵτινες σὺν τῷ χρόνῳ δεόντως καλλιεργηθεῖσαι καὶ ἀναπτυχθεῖσαι ἀνεξωποιοῦσαν καὶ αὖθις τὸ καταπεσὸν Ἐθνος. Ἦσαν δ' αὗται ἡ ἀναλλοίωτος διὰ τῶν αἰώνων σφῆζομένη Ἑλληνικὴ ψυχὴ, ἥτις διετήρησεν ἐν ἑαυτῇ συνείδησιν τοῦ μακροτάτου καὶ εὐκλεσεστάτου παρελθόντος τῆς Φυλῆς, καὶ ἥτις ἤρξατο καὶ πάλιν μελετῶσα τοὺς ἀρχαίους Ἑλλήνας συγγραφεῖς, ἡ θεο-

1. Δ. Θερειανοῦ, Ἀδ. Κοραῖς, τ. Α', Τεργέστη 1889, σ. 1.

δρυτος καὶ πιστὴ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων θεματοφύλαξ Ἑκκλησία, ἥτις διεφύλαξε τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ διὰ τούτων ἐπεδίωξε τὴν πνευματικὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ Ἑθνους, καὶ ἡ πλειὰς τῶν διαπρεπῶν τοῦ δουλεύοντος Γένους διδασκάλων, οἵτινες μορφωθέντες διὰ τῶν ἐν τῇ Δύσει λαμπρῶς ἥδη καλλιεργουμένων Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἐνόησαν κάλλιον παντὸς ἄλλου καὶ διείδον τὴν μόνην ἀσφαλῆ ὁδόν, δι' ἧς τὸ Ἑθνος πορευόμενον θὰ ἡδύνατο νὰ θρασυῇ τὰ δεσμὰ τῆς δουλείας καὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὴν πολυπόθητον ἐλευθερίαν. Ἡ διαλάμπουσα μορφή τοῦ μεγάλου Ἀδ. Κοραῆ ἐγένετο ὁ κυριώτατος ἐκπρόσωπος αὐτῶν. Ὁ Ἀδ. Κοραῆς μορφωθείς ἐν Ἑσπερίᾳ, καθ' ἣν ἐποχὴν δαψιλεῖς ἔδρεπεν αὕτη τοὺς πρῶτους ἀγλαοὺς καρποὺς τῆς διὰ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπιτευχθείσης μεγάλης Ἀναγεννήσεως, ἀντελήφθη πόσος ἀμύθητος πλοῦτος ἐκρύπτετο ἐν τοῖς συγγραμμασι τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, πόσον εἶχεν ἥδη ὠφελῆθῃ ἡ ἀνθρωπότης ἐκ τῆς ἀγαθῆς ἐκμεταλλεύσεως αὐτοῦ, καὶ ὅτι εἰς τὴν χορῇ τοῦ ὑπερόχου τούτου πλούτου πρὸς ἀφύπνισιν καὶ ἀπελευθέρωσιν τοῦ Ἑθνους ἔπρεπε πρῶτίστα πάντων νὰ ἀποβλέψῃ. Καὶ ἐνέκυψεν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, καὶ διὰ νὰ δύναται νὰ παρακολουθῇ τὴν τεραστίαν περὶ τὰ ἔργα ἐκείνων συντελουμένην ἐν Εὐρώπῃ ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν ἐξέμαθε καὶ τὴν Λατινικὴν, ἥς ἡ γνῶσις ἐπίστευεν ὅτι μέγιστα βοηθεῖ εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς. Καὶ ἐφρόντισεν ὑπὲρ πάν ἄλλο νὰ διοχετεύσῃ ὅσους ἡδύνατο περισσοτέρους ἐκ τῶν θησαυρῶν τοῦ ἀρχαίου πνεύματος πρὸς τὸ Ἑθνος, διότι ἐπίστευεν ὅτι τοῦτο, τότε μόνον θὰ δυνηθῇ νὰ ἐπιδιώξῃ καὶ ἐπιτύχῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ, ὅταν ἀποκτήσῃ συνείδησιν τῆς εὐγενεστάτης αὐτοῦ καταγωγῆς, τῆς παλαιφάτου τῆς ἱστορίας αὐτοῦ δόξης καὶ τῶν ἐκ τούτων ὑποχρεώσεων αὐτοῦ, ὅταν δῇ ἡ τὸ Ἑθνος δυνηθῇ νὰ μορφωθῇ προσηκόντως, ὅπερ θὰ ἐπιτυγχάνετο κυρίως διὰ τῆς μελέτης τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Παρασκεύασε διὰ τοῦτο λαμπράς ἐκδόσεις ποικίλων ἔργων ἀρχαίων ποιητῶν καὶ πεζογράφων ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου μέχρι τοῦ Αἰλιανοῦ, καὶ ἐφρόντισε, βοηθούμενος ὑπὸ μεγαλοφρόνων φιλοπατριδῶν χορηγῶν, νὰ διδώσῃ ταύτας εὐρύτατα μεταξὺ τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ τῷ ἔξωτερικῷ Ἑλλήνων. «*Εἰς ἡμᾶς τὴν σήμερον*, ἔγραφεν εἰς τὴν Ἀκολουθίαν τῶν αὐτοσχεδίων στοχασμῶν, *δὲν ἔμεινε πλέον νὰ δεῖξωμεν τὴν σταθερὰν τοῦ δλου Γένους ἀπόφασιν νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα καὶ νὰ ἀναλάβῃ τὴν σοφίαν, ἥτις ἐδόξασε τοὺς προγόνους του. Ἡ τοιαύτη ἀπόφασις ἔγινε καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς τυφλοὺς φανερά... Νὰ ἐπιταχύνωμεν τὸν δρόμον τῆς προκοπῆς ἡμῶν εἰς τὸ νέον τοῦτο τῆς παιδείας στάδιον, διὰ νὰ παύσωμεν τῶν μισανθρωπῶν τὰς κουφολόγους λοιδορίας, καὶ νὰ ἐξαλείψωμεν ἀπὸ τὰς ψυχὰς τῶν φιλανθρώπων τὸν φόβον, μὴ ματαιωθῶσι τὰς ὁποίας εἰς αὐτοὺς ἐδώκαμε τῆς ἀναγεννήσεως ἡμῶν χρηστὰς ἐλπίδας*». Ὡς εἰκὸς δ' ὁ Κοραῆς ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς μορφώσεως τοῦ Ἑθνους καὶ ὑποδεικνύων πρὸς μόρφωσιν

αὐτοῦ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων, δὲν ἡμέλησε τῆς παρασκευῆς τοῦ καταλλήλου πρὸς τοῦτο ὄργανον, δηλ. τῆς γλώσσης. Καὶ ἀπύθυνε σοφωτάτας συστάσεις περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς διορθώσεως τῆς γλώσσης « δι' ἐκβολῆς μὲν τῶν ξένων δανεικῶν λέξεων, ἀναπληρώσεως δὲ καὶ πλουτισμοῦ διὰ λέξεων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὸ δυνατόν. Τί ὠφελεῖ, λέγει, τῶν ἀλλοτριῶν γλωσσῶν ἡ εἰδησις, διὰ λαμβάνη τις ἀπ' αὐτὰς ὅχι ὅ,τι δύναται νὰ διορθώσῃ, ἀλλ' ὅ,τι διαστρέφει καὶ ἀσχημίζει τὴν γλώσσάν τον; Ἡ χρεῖα τὴν ὁποίαν ἀπὸ τὰς ἄλλας ἔχει ἡ ἡμετέρα εἶναι πολλὰ ὀλίγη, ἐπειδὴ παραστέκει σιμά της ἡ ὑπερπλοῦτος αὐτῆς μήτηρ, εἰοίμη νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν ὅ,τι τῆς λείπει, ἐὰν μόνον ἔχῃ τὴν τέχνην νὰ τὸ λαμβάνωσιν οἱ λαμβάνοντες χωρὶς σπαραγμόν ». Ὅπως δὴποτε ὅμως ἐπιμένει ὅτι ὁ καθαρμὸς καὶ ἡ συμπλήρωσις τῆς γλώσσης δέον νὰ γίνῃ μετὰ ἐπιστήμης, διότι μόνον τότε αὕτη ἀποβαίνει κατάλληλον πρὸς τελεσφόρον χρῆσιν ὄργανον, καὶ ἐπαναλαμβάνει ἀλλαχοῦ τῶν αὐτοσχεδίων στοχασμῶν: « Ὅταν ἡ φιλοσοφία ἀφήσῃ τὴν γλώσσαν εἰς τὴν φαντασίαν τῆς ἀπαιδευσίας, ἐκδύνεται χωρὶς νὰ τὸ ἐξεύρῃ τὸ μέγα της ὄπλον καὶ παραδίδεται ἀκονοσίως εἰς χεῖρας ἐχθροῦ, ὅστις δὲν θέλει βραδύνει νὰ τὴν σφάξῃ... ἀλλὰ ποτὲ Ἐθνος δὲν διαστρέφει τὴν γλώσσαν του χωρὶς νὰ διαστρέψῃ ἐν ταυτῇ καὶ τὴν παιδείαν του. Ἡ ἀσυνταξία τῆς γλώσσης συνοδεύει πάντοτε τὴν ἀσυνταξίαν τῶν ἐννοιῶν. Ὅστις συνθίξει νὰ καταφρονῇ τοὺς κανόνας τῆς γραμματικῆς γογγύοντα θέλει καταφρονήσῃ καὶ τοὺς κανόνας τῆς λογικῆς. Καὶ ἀφοῦ μίαν φορὰν φθάσῃ νὰ ἐμβῇ εἰς τὰς κεφαλὰς ἡ ταραχή, τὸ Ἐθνος καταφέρεται ὡς κύλινδρος ἀπὸ τὸ ὕψος τῆς δόξης εἰς τῆς ἀδοξίας τὸν βυθόν ».

Τὰ κηρύγματα τοῦ Κοραῖ εὗρον ἀπήχησιν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ἐθνους καὶ ἡ φιλολογικὴ ἐργασία αὐτοῦ ἔσχεν ἄμεσα καὶ πλούσια ἀποτελέσματα, ἡ δὲ συμβολὴ αὐτοῦ εἰς τὴν ἐν Ἑλλάδι ἀναγέννησιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ὑπῆρξε μεγίστη. Διὰ τοῦτο ὁ Κοραῖς, κατὰ τὴν γνώμην ἄλλου μεταγενεστέρου φιλολόγου, « θὰ ζῇ ἐν ὅσῳ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα θὰ σπουδάζωνται καὶ θὰ εἶναι μία τῶν εὐγενεστάτων ἀπασχολήσεων τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Ἄν δὲ τὸ σύμπαν καὶ τὰς τύχας τῶν Ἐθνῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων καθ' ἕκαστον διενθύνῃ ὑπερτάτῃ θείᾳ δυνάμει, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἄνευ τῆς ἐπινεύσεως καὶ τῆς βουλήσεως αὐτῆς ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ νεωτέρου βίου τοῦ ἡμετέρου Ἐθνους, ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀναγεννήσεως αὐτοῦ, ὡς λαμπρότατος ἀστήρ ἐπέτειλεν ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῖς »¹.

Αἱ δυνάμεις λοιπὸν αὗται καὶ ὁ ἔμφυτος τοῖς Ἑλλήσι πόθος τῆς ἐλευθερίας, παρεσκεύασαν τὸ Ἐθνος ἱκανὸν νὰ ἀναλάβῃ τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ τιτάνιον ἀγῶνα.

1. Ἐ. Ἀ. Πεξοπούλου, Ὁ Ἀδ. Κοραῖς ὡς φιλόλογος, ἐν Ἑκατονταετηρίδι Ἀ. Κοραῖ, σ. 247 - 248.

Ἀντήχησαν καὶ πάλιν κατὰ τὸν ἀγῶνα τοῦτον τοῦ Τυρταίου τὰ ῥήματα, ὁδηγοῦντα εἰς τὴν μάχην καὶ τὴν δόξαν, ἀνέζησαν τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμίνος καὶ τῶν Θερμοπυλῶν οἱ ἡρωῖσμοι καὶ ἐπανελήφθη τοῦ Παλαιολόγου ἡ θυσία ἐν Ζαλόγγῳ καὶ Μεσολογγίῳ, καὶ ἐπετεύχθη δι' αὐτῶν ἡ ἀπελευθέρωσις τμήματος μόνον τῆς ὑποδούλου Πατρίδος, ἐπανελήφθη δὲ καὶ συνεχίζεται ἀκόμῃ ὁ ἀγὼν πρὸς ἀποκατάστασιν σύμπαντος τοῦ ὑποδούλου Ἑλληνισμοῦ εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρὸς Ἑλλάδος.

Καὶ εἶναι ἰδιαιτέρας σημασίας καὶ ἐξάρσεως ἄξιον, ὅτι πρὶν ἔτι συντελεσθῇ ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ Γένους, καὶ ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ὑπῆρξε καὶ μέρος μόνον τῆς Πατρίδος ἐλεύθερον, αὕτη δὲν ἀπέβλεψεν οὔτε εἰς τῶν χαινόντων εἰσέτι τραυμάτων τὴν ἐπούλωσιν, οὔτε εἰς τῆς πείνης τὸν χορεσμόν, οὔτε εἰς οὐδεμιὰς ἄλλης τῶν πολλῶν ἀναγκῶν τὴν ἱκανοποίησιν, ἀλλὰ πρώτιστα πάντων εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν τοῦ πνεύματος μετὰ ζήλου ἐπεδόθη. Καὶ ἵδρυσε Σχολεῖα καὶ ἀνήγειρε καλλιμάχματα μέγαρά τῶν ἱερῶν τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τέχνης καὶ ἐπανεῦρε τὴν παλαιὰν πρὸς εὐδοξίαν λεωφόρον, ἀφ' ἧς βίᾳ εἶχεν ἐκβληθῇ. Καὶ ἐμερίμνησεν ἐν τοῖς πρώτοις περὶ τῆς Ἑθνικῆς παιδείας καὶ ἀναγνωρίζουσα τὴν μεγίστην σημασίαν αὐτῆς διὰ τὸ μέλλον τοῦ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντος Ἑθνους, ἐπεδίωξε τὴν ἐξασφάλισιν παιδείας συμφώνου πρὸς τὰ Ἑλληνικὰ δεδομένα, δῆλον ὅτι τὴν παράδοσιν τῆς φυλῆς, τὴν φύσιν τῆς πατρίδος, ἀλλὰ πρὸ παντὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ἑλλήνου. Καὶ προέκρινεν τὸν ἐκ τῆς ἱστορίας δεδοκιμασμένον τύπον τῆς παιδείας, ἐν ᾗ ἐκυριάρχησε τοῦ κλασσικοῦ Σχολείου ὁ τύπος, ὁ βασιζόμενος κυρίως ἐπὶ τῆς θεραπείας τῶν κλασσικῶν γραμμάτων, καὶ ἐπιδιώκων τὸ ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν ἰδεῶδες.

Καὶ δὲν δύναται τις πάλιν σήμερον νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἡ σχεδὸν καθ' ὁλόκληρον τὸν πρῶτον αἰῶνα τοῦ ἐλευθέρου βίου τοῦ Ἑθνους δοκιμασθεῖσα παιδεία δὲν συνετέλεσεν εἰς πρόοδον ἢ ὅτι παρεκώλυσεν αὐτήν. Διότι καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν, εἰς μέγιστον μάλιστα βαθμόν, συνεβάλετο, καὶ εἰς τὴν δημιουργίαν Ἑλλήνων ἀξίων τῆς εὐγενοῦς κληρονομίας ἀλλὰ καὶ τοῦ τετιμημένου ὀνόματος αὐτῶν ἐπίσης συνετέλεσεν. Διότι μετὰ προσπάθειαν μόνον ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἔτων, ἐν μέσῳ ἀδιαλείπτων ἀγώνων καὶ ὑπὸ ὅρους ἥκιστα εὐνοϊκούς, οἱ μὲν Ἕλληνες ἐπιστήμονες πάντων τῶν κλάδων τοῦ ἐπιστήτου κατέχουσιν ἐξόχως διακεκριμένην θέσιν ἐν τῷ πεδίῳ τῆς παγκοσμίου ἐπιστημονικῆς ἀμίλλης, οἱ δὲ Ἕλληνες πολῖται κατέστησαν ἐνάμιλλοι πρὸς τοὺς παναρχαίους προγόνους, οὓς σύμπας ὁ πεπολιτισμένος κόσμος προβάλλει ὡς πρότυπον, καθὼς ἀπέδειξαν εἰς τὴν σειρὰν τῶν πράξεων καθ' ἃς ἐξειλίχθη ὁ κατὰ τὸ 1821 ἀρξάμενος ἀγὼν, ὃν τελευταῖαι ὑπῆρξαν αἱ τοῦ Ἀλβανικοῦ ἔπους, τοῦ Γράμμου καὶ τοῦ Βίτσι καὶ τῆς ἡρωϊκῆς καὶ μαρτυρικῆς Ἑλληνικῆς Κύπρου.

Ἄλλ' οὐχὶ μόνον ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας, οὐδ' ἐπὶ μόνους τοὺς παλαιοὺς λαούς,

πρὸς οὓς κατὰ τινὰ τρόπον ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν ὁ Ἑλληνισμός, ἐπέδρασεν ἡ μορφωτικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ δύναμις τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἐτι μεῖζων ὑπῆρξεν ἡ ἐπὶ τοὺς νεωτέρους λαοὺς ἐπίδρασις αὐτῶν. Καὶ μὴ λησμονῶμεν, ὅτι ὅτε ἡ Εὐρώπη τοῦ Μεσαίωνα, διὰ τε τὸν ἐν αὐτῇ ἐπικρατοῦντα δεσποτισμὸν καὶ δι' ἄλλους λόγους δημιουργοὺς κακοδαιμονίας, περιῆλθεν εἰς ἀπόγνωσιν, ἀνεξήτησε τὴν σωτηρίαν αὐτῆς εἰς τὰ ἰδεώδη τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου, ὃν ἀντίληψιν προσφάτως μόλις εἶχε λάβει ἐκ τῶν διδαγμάτων, ἅτινα εἶχον μεταφυτεύσει ἐν αὐτῇ οἱ εἰς αὐτὴν καταφυγόντες λόγιοι τοῦ Βυζαντίου, καὶ ὅτι ἀδιαλείπτως ἔκτοτε μετὰ ζήλου αἱ ἐπιδίδοντες καλλιεργοῦνται τὰ ἀρχαῖα Ἑλληνικά γράμματα καὶ μελετῶνται τὰ ἀθάνατα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος δημιουργήματα. Μὴ λησμονῶμεν ἀκόμη, ὅτι βάσις τοῦ σημερινοῦ πολιτιστικοῦ οἰκοδομήματος ὑπόκειται ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς πολιτισμός, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δὲν θεωροῦνται πρόγονοι μόνον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν τῶν νεωτέρων χρόνων, καὶ ὅτι, τέλος, ἡ Ἑλληνικὴ γραμματεία θεωρεῖται σήμερον ὥς ὁ κῶδιξ τῶν νόμων τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ἀλλὰ πέρα τούτων, ἵνα καὶ εἰς τὰ καθ' ἡμᾶς ἔλθωμεν, διότι πρῶτιστα πάντων καὶ τὰ παρ' ἡμῖν πρέπει νὰ προσέξωμεν, δὲν πρέπει νὰ ἀγνοῶμεν, ὅτι καὶ σήμερον, ὅτε μετὰ τὰ καταπληκτικὰ τῷ ὄντι ἐπιτεύγματα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἄνθρωποι ἀδυνατοῦντες νὰ νοήσωσιν, ὅτι καὶ εἰς ταῦτα σημαντικωτάτῃ εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος, δὲν διστάζουσι νὰ εἴπωσιν, ὅτι δῆθεν ἡ εἰς τὰ κλασσικὰ γράμματα ἐπίδοσις ἀντιτίθεται πρὸς τὸ πρακτικὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, οἱ ὕλατοι τῶν ἀτομικῶν φυσικῶν ἀνομολογοῦσι τὴν μεγίστην ἀνθρωπιστικὴν ἀξίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, καὶ διακηρύττουσι τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπὶ μᾶλλον ἐντατικῆς διδασκαλίας αὐτῶν.

«Ὁφείλω χάριτας εἰς τὴν θεῖαν πρόνοιαν, λέγει ὁ διὰ τοῦ βραβεῖου Νόμπελ τιμηθεὶς διάσημος φυσικὸς Max von Laue, διότι αὕτη ἠδῶ ἠδόκησεν, ὅπως εἰς τὸ Γυμνάσιον διδαχθῶ ἀρχαῖα Ἑλληνικά. Διότι μόνον δι' αὐτῶν εἶναι δυνατόν νὰ διεισδύσῃ τις εἰς τὸ βαθύτερον νόημα τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Καὶ ἀμφιβάλλω ἐὰν ἐγὼ θὰ εἶχον ἐπιδοθῇ καὶ ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν καθαρὰν ἐπιστήμην, ἐὰν τότε δὲν εἶχον ἔλθει εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν συνάφειαν αὐτῆς πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν, συνάφειαν, τὴν ὅποιαν μόνον τὸ ἀνθρωπιστικὸν Γυμνάσιον προσφέρει καὶ οὐδεὶς ἄλλος τύπος Σχολείου. Τὴν χαρὰν ἐκ τῆς καθαρᾶς γνώσεως ἀποκτᾷ τις μόνον ἐκ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων». Καὶ καταλήγων ὁ σοφὸς φυσικὸς λέγει: «δι' ἐκείνους οὕτινες ἐπιχειροῦσι σήμερον περισσότερον ἢ ἄλλοτε νὰ προσελκύσωσι πολλοὺς νέους εἰς τὰς ἐπιστήμας, καὶ τὰς φυσικὰς βεβαίως, ἔχω νὰ προσφέρω μίαν συνταγὴν: Στείλατε τοὺς νέους εἰς τὸ ἀνθρωπιστικὸν Γυμνάσιον καὶ ἀφήσατε αὐτοὺς ἐκεῖ νὰ ἐκμάθωσι καλῶς τὰς ἀρχαίας γλώσσας!»!

Καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν τὴν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα σύστασιν ἐνὸς τῶν ἐξοχωτέρων ἀτομικῶν φυσικῶν, τοῦ Heisemberg, ὅστις ἀνακοινῶν πορίσματα ἰδίων αὐτοῦ ἐρευνῶν ἐπὶ τῆς ἀτομικῆς ἐνεργείας, ὑπέδειξεν ὅτι « εἶναι ἀνάγκη, ἐὰν θέλωμεν αἱ ἐπιτευχθεῖσαι ἐπιστημονικαὶ κατακτήσεις νὰ ἀποβῶσιν ἐπ' ἀγαθῷ τῆς ἀνθρωπότητος, νὰ πλαισιώσωμεν ταύτας ἀπαραιτήτως διὰ τῶν διδασμάτων τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος », οὔτε δυνάμεθα νὰ μὴ προσέξωμεν ὅσα ὁ Γάλλος Louis de Broglie, εἷς τῶν διασημωτέρων συγχρόνων φυσικῶν διδάσκει σχετικῶς: « Θὰ ὑποσηριζώσιν, ἐνθέρμως ἴσως τινές, τὴν ἀνάγκην τῆς θεμελιώσεως τῆς πνευματικῆς διαπλάσεως ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἐπομένως τὴν παραχώρησιν εἰς τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν τῆς προνομιούχου θέσεως, ἣν μέχρι τοῦδε κατείχον αἱ κλασσικαὶ σπουδαί. Θανμάζω, φυσικά, τὴν ἐπιστήμην ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, διὰ τὴν ἀκριβείαν τῶν μεθόδων καὶ τὴν τολμηρότητα τῶν θεωριῶν αὐτῆς, διὰ τὰς προοπτικάς, ἃς διανοίγει εἰς τὸ πνεῦμα, καὶ τὰ ἀγαθὰ, ἅτινα δύναται νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἴσους ἐν καιρῷ εὐημερίας, ὅσους καὶ ἐν καιρῷ δυστυχίας. Ἐν τούτοις ἐπιθυμῶ νὰ ἐξηγήσω ἐνταῦθα δι' ὀλίγων, διατὶ δὲν νομίζω ὅτι διδασκαλία ἀποκλειστικῶς ἐπιστημονικῇ δύναται νὰ δώσῃ εἰς ἕν ἔθνος τὸ σύνολον τῶν πεφωτισμένων καὶ διανοουμένων, οὔτινος σήμερον εἴπερ ποτε καὶ ἄλλοτε ἕκαστον ἔθνος ἔχει ἀνάγκην. Πραγματικὰ γενικὴ μόρφωσις, ἀξία τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, ὀφείλει νὰ συνεισφέρῃ ἐκτός τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ βαθεῖαν σκέψιν ἐπὶ τοῦ πολυπλόκου τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως καὶ τῶν διαφόρων αὐτῆς μορφῶν, καὶ μύησιν εἰς τὴν τέχνην τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ τοῦ βούλεσθαι, ταῦτα δ' ἀποτελοῦσι τὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ὑπὸ τὴν πραγματικὴν τῆς λέξεως ἔννοian »¹. Οὐδὲ πρέπει, τέλος, νὰ ἀγνοήσωμεν τὴν σχετικὴν γνώμην τῶν ἐξόχων ἐλλήνων ἐπιστημόνων, τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν, οἵτινες — καὶ εἶναι τῶν ξένων πολλῶ ἀρμοδιώτεροι — διεκήρυξαν τὴν πίστιν αὐτῶν πρὸς τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν ἀξίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, καὶ ὑπέδειξαν τὴν ἀνάγκην τῆς συστηματικωτέρας διδασκαλίας αὐτῶν².

1. Louis de Broglie, La culture scientifique suffit-elle à faire un homme?, Paris 1957.

2. Πρβλ. τὰς γνώμας 1) τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πολυτεχνείου κ. Δημ. Πίππα, ἐν τῇ Ἐπιτροπῇ Παιδείας (1958), 2) τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ καὶ καθηγητοῦ τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς κ. Κωνστ. Χωρέμη, τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἱατρικῆς κ. Κ. Μουτούση, τοῦ καθηγητοῦ τῆς Μηχανικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ τῷ Πολυτεχνεῖῳ κ. Κωνστ. Παπαϊωάννου, τοῦ καθηγητοῦ τῆς Βοτανικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καὶ τῇ Ἀνωτάτῃ Γεωπονικῇ κ. Χαρ. Διαπούλη, τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἱατρικῆς κ. Κωνστ. Κωνσταντινίδου καὶ τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ τῆς Ἱατρικῆς καὶ Βιολογικῆς Χημείας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Βλασίου Βλασοπούλου, ἐκτιθεμένας ἐν τῷ Ὑπομνήματι τοῦ Χρωστικικοῦ Κοινωνικοῦ Κύκλου περὶ τοῦ θέματος τῆς Ἑθνικῆς Παιδείας (1958).

Διότι ὅταν λέγωμεν, ὅτι ἔνεκα τῆς προόδου τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐπιτρέπεται, τινὲς λέγουσι καὶ ἐπιβάλλεται, νὰ παρίδωμεν τὴν δι' αἰῶνων μακρῶν δοκιμασθεῖσαν καὶ ἐπιβληθεῖσαν Ἑλληνικὴν πραγματικότητα ἐν τῇ ρυθμίσει τῶν τῆς μελλούσης παιδείας τοῦ Ἑθνους, ἀγνοῶμεν δὲ τί διδάσκουσιν οἱ ἀληθινοὶ δημιουργοὶ τῆς προόδου ταύτης, ἐλεγχόμεθα μὲν μὴ ἔχοντες ἐπίγνωσιν τῆς πράγματι ἐπιτελεσθείσης προόδου, φαρῳόμεθα δὲ ἀνοικτιρμόνως βαρεῖαν ἐπιφέροντες ζημίαν εἰς τὴν πρόοδον, τὴν ζωὴν καὶ τὸ μέλλον τοῦ Ἑθνους.

Ἀρίδηνλος ἄρα καὶ ἀναμφισβήτητος εἶναι ἡ τε ἀξία τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἡ συμβολὴ αὐτῶν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἑθνους.

Τὸ πρῶτον πιστοποιεῖται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης, ἀφ' ἧς ἔλαβεν ἀντίληψιν τῆς ἀξίας τῶν ἀθανάτων τούτων τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος δημιουργημάτων, ἐξακολουθεῖ νὰ μελετᾷ καὶ διδάσκη ταῦτα, τὸ δεύτερον ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι μετ' ἰδιαιτέρας ἐπιμελείας καὶ στοργῆς διεφυλάχθησαν καὶ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν ἐκεῖνα κυρίως τῶν ἔργων, ἅτινα ἀφορῶσι περισσότερο ἐν τὴν πατρίδα, εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῆς, εἰς τοὺς πολέμους καὶ τὴν πολιτικὴν, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς, ἅτινα διὰ τοῦτο ἀδιαλείπτως ἀνεγινώσκοντο καὶ ἐμελετῶντο καὶ ὑπῆρχον διαρκεῖς καὶ ἀχώριστοι σύντροφοι τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ σήμερον ὅτε οἱ Πανέλληνες συναγόμεθα εἰς πανηγυρισμὸν τῆς μεγάλης τῆς τοῦ Ἑθνους ἀναστάσεως ἐπετείου καὶ εἰς ἔκφρασιν αἰδίου εὐγνωμοσύνης πρὸς τοὺς μάστιγας καὶ ἥρας τοῦ Ἑθνους, οἵτινες διὰ τῆς ἀπαρμύλλου θυσίας καὶ τοῦ τιμίου αἵματος αὐτῶν ἐξησφάλισαν εἰς ἡμᾶς πατρίδα ἐλευθέραν, ἐν ᾗ μετ' ἀνέσεως ἀπολαύομεν πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ ἐλευθέρου βίου, σήμερον εἴπερ ποτε καὶ ἄλλοτε ἀρμόζει καὶ ἐπιβάλλεται, παραδειγματιζόμενοι ἐκ τοῦ εὐκλεοῦς τοῦ Ἑθνους παρελθόντος, νὰ προτρέψωμεν τὴν Ἑλληνικὴν νεότητα, ἣτις ἀποτελεῖ τὸ χρυσοῦν τοῦ Γένους ἐγκαλλώπισμα καὶ τὴν γλυκεῖαν τοῦ Ἑθνους ἐλπίδα, πρὸς τὰ ἀνέσπερα ταῦτα φῶτα, πρὸς τοὺς ἀνεκτιμήτους τούτους θησαυροὺς, οἵτινες καὶ τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου ἡμεροῦσι καὶ εἰς ἀνάπτυξιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰσθήματος καὶ εἰς προαγωγὴν τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων συμβάλλονται, καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου, διὰ τῆς ὑπερόχου ἐθνοποιῶν δυνάμεως, ἣν ἐν ἑαυτοῖς ἐγκλείουσιν, εἴπερ τι καὶ ἄλλο, τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν καὶ τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτα ἐμπνέουσιν.

Οὕτω δὲ πράττοντες καὶ ἄριστον εἰς μνήμην τῶν μαρτύρων καὶ ἡρώων τοῦ Ἑθνους μνημόσυνον προσφέρομεν, καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς προόδου καὶ εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης τῆς φιλάτης Πατρίδος θετικῶς συντελοῦμεν.

ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ Γ. ΚΟΡΡΕΣ